

**ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кондратов Дмитро Юрійович

УДК 343.451

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ОХОРОНА ТАЄМНИЦІ ЛИСТУВАННЯ, ТЕЛЕФОННИХ
РОЗМОВ, ТЕЛЕГРАФНОЇ ЧИ ІНШОЇ КОРЕСПОНДЕНЦІЇ, ЩО ПЕРЕДАЮТЬСЯ
ЗАСОБАМИ ЗВ'ЯЗКУ АБО ЧЕРЕЗ КОМП'ЮТЕР**

12.00.08 – кримінальне право та кримінологія;
кримінально-виконавче право

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Харків – 2011

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Харківському національному університеті внутрішніх справ, МВС України

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент
Литвинов Олексій Миколайович,
Харківський національний
університет внутрішніх справ,
начальник кафедри кримінального
права та кримінології.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, доцент
Хряпінський Петро Васильович,
Запорізький національний університет,
професор кафедри кримінального
права та правосуддя;

кандидат юридичних наук, доцент
Орлеан Андрій Михайлович,
Інститут підвищення кваліфікації кадрів
Національної академії прокуратури України,
професор кафедри підтримання державного
обвинувачення та виконання судових
рішень у кримінальних справах.

Захист відбудеться 20 травня 2011 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.700.03 Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Харківського національного університету внутрішніх справ (61080, Харків, проспект 50-річчя СРСР, 27).

Автореферат розіслано 18 квітня 2011 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. О. Житний

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Проблема захисту прав та свобод людини і громадянина на сучасному етапі розвитку України набуває особливої гостроти. Нові політичні й економічні умови життя суспільства породили не тільки позитивні демократичні перетворення, але й цілу низку труднощів, пов'язаних з необхідністю реального, повноцінного і всеосяжного захисту прав та законних інтересів громадян. Зміни, що відбуваються у сфері політики, економіки, реформування законодавства, вивели державу на абсолютно інший рівень. Правова система України сприйняла і відобразила в Конституції найбільш прогресивні ідеї світової спільноти щодо захисту прав людини.

Однією з найбільш гострих на сьогоднішній день є проблема захисту права особи на недоторканність приватного життя, і зокрема, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Від того, наскільки забезпечена недоторканність таємниць приватного життя громадян, як глибоко держава може проникати в зміст цих таємниць, і які підстави для цього вона вважає законними й достатніми, залежить ступінь свободи особи в державі, рівень демократизму та гуманності її політичного режиму.

Орієнтири національного законодавства на міжнародні стандарти в галузі прав людини та подальша інтеграція України до Європейського Союзу покладають на нашу країну певні обов'язки, пов'язані з реальним забезпеченням проголошених Конституцією України прав та свобод людини і громадянина, однією із гарантій яких є встановлення кримінальної відповідальності за їх порушення. Окремі конституційні права і свободи захищаються нормами, що містяться в статтях розділу V Особливої частини Кримінального кодексу України (далі – КК). Зокрема, відповідальність за порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, встановлена ст. 163 КК.

Окремі питання охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфних та інших повідомлень знайшли відображення у наукових роботах П.П. Андрушка, М.В. Анчукової, М.І. Бажанова, П.С. Берзіна, Ю.І. Дем'яненко, Є.Ю. Захарова, І.О. Зінченко, С.Я. Лихової, В.В. Назарова, З.А. Тростюк, Н.В. Устименко, М.І. Хавронюка, С.В. Хилюк та інших вчених. Наукові розробки названих авторів мають безсумнівну теоретичну і практичну значущість, однак переважна їх частина присвячена загальним питанням кримінально-правової охорони виборчих, трудових та інших особистих прав і свобод людини і громадянина. Разом з тим, дисертаційного дослідження, яке б окремо вирішувало питання кримінально-правової охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, в Україні не проводилося. Внаслідок цього низка питань, пов'язаних з кримінально-правовою характеристикою, особливостями кваліфікації та відмежування складу

злочину, передбаченого ст. 163 КК, від суміжних складів, залишаються дискусійними, тому потребує теоретичного осмислення та вирішення. Проведення комплексного наукового дослідження з зазначеної проблематики також обумовлюється необхідністю усунення виявлених недоліків кримінально-правової охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції та розробки пропозицій з удосконалення кримінального законодавства.

Дана обставина підтверджується й аналізом статистичних даних, який показує, що кількість кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 163 КК, є досить невеликою. Так, за узагальненими даними Головного слідчого управління Генеральної прокуратури України, за період 2001-2010 років слідчими органів прокуратури було порушено лише 17 кримінальних справ, з них у 2001 році – 1 справа, у 2002 році – 4, у 2003 та 2004 роках не було порушено жодної справи, у 2005 році – 2, у 2006 році – 2, у 2007 році – 5, у 2008 році не порушено жодної справи, у 2009 році – 2, у 2010 році – 1 кримінальна справа. Крім того, лише 9 з цих кримінальних справ було направлено до суду у порядку ст. 232 Кримінально-процесуального кодексу України (далі – КПК), 2 кримінальні справи було закрито на підставі п. 1-2 ст. 6 КПК, 5 – зупинено на підставі п. 3 ст. 206 КПК, по одній справі рішення не було прийнято.

Недостатня вивченість теоретичних та практичних питань, пов'язаних з кримінально-правовою охороною таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, обумовлює актуальність та доцільність дослідження зазначених питань на дисертаційному рівні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконане відповідно до плану науково-дослідних робіт кафедри кримінального права та кримінології навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів слідства та дізнання Харківського національного університету внутрішніх справ, відповідає п. 2.7 Пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2010-2014 рр., затверджених наказом Міністерства внутрішніх справ України № 347 від 29 липня 2010 р., а також п. 2.1 та п. 17.4 Пріоритетних напрямів наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2011-2014 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 10 від 27 грудня 2010 р.). Тема дисертаційного дослідження затверджена Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 11 від 13 грудня 2003 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз проблем кримінально-правової охорони таємниці листування телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, а також розробка пропозицій з удосконалення кримінального законодавства.

Досягнення цієї мети забезпечується шляхом розв'язання таких завдань:

- визначити історичні аспекти кримінально-правової охорони таємниці кореспонденції;
- дослідити зарубіжний, міжнародно-правовий та вітчизняний досвід правового регулювання охорони та підстав обмеження права на таємницю кореспонденції;
- провести кримінально-правовий аналіз елементів і ознак складу злочину, передбаченого ст. 163 КК;
- визначити основні ознаки таємниці кореспонденції як предмета злочину;
- виявити недоліки кримінального законодавства щодо охорони права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції;
- дослідити спірні питання кваліфікації та відмежування ст. 163 КК від суміжних складів злочинів;
- сформулювати пропозиції з удосконалення відповідних положень кримінального законодавства щодо охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у зв'язку з реалізацією особою конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції.

Предметом дослідження є кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

Методи дослідження обрані, виходячи з поставлених у роботі мети та завдань, з урахуванням об'єкту та предмету дослідження. Методологічну основу становлять положення та висновки загальної теорії пізнання. Діалектичний метод застосовувався при написанні всіх розділів роботи. Історичний метод дав можливість дослідити етапи виникнення та розвитку норм щодо кримінально-правової охорони таємниці кореспонденції (підрозділи 1.1., 1.2.). Порівняльно-правовий метод було використано для порівняння відповідних положень національного законодавства з міжнародно-правовими нормами та нормами законодавства зарубіжних країн щодо охорони та підстав обмеження права на таємницю кореспонденції, а також норм, що передбачають кримінальну відповідальність за порушення цього права (підрозділи 1.2., 1.3.). За допомогою формально-логічного (догматичного) методу та методу теоретичного моделювання було сформульовано загальноправове поняття таємниці та визначення поняття таємниці кореспонденції (підрозділ 2.1.). Метод системного аналізу використовувався при встановленні місця ст. 163 КК в системі Особливої частини КК, при дослідженні питань про визначення об'єкта злочину, відмежування від суміжних злочинів, а також для розроблення пропозицій щодо вдосконалення відповідних положень кримінального законодавства з охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами

зв'язку або через комп'ютер (розділи 2, 3). При вивченні кримінальних справ, порушених за ознаками ст. 163 КК, використовувалися такі методи як соціологічний та статистичного аналізу.

Науково-теоретичним підґрунтям для виконання дисертаційного дослідження слугували праці вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені загальним проблемам кримінального права, кримінології, конституційного права, історії держави і права України, кримінально-процесуального права та інших галузей права.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером і змістом розглянутих питань дисертація є першим в Україні комплексним монографічним дослідженням проблем кримінально-правової охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Найбільш важливими теоретичними висновками і практичними положеннями, які відображають новизну роботи, є такі:

вперше:

– визначено основні ознаки таємниці кореспонденції та запропоновано її поняття як предмета злочину, а саме конфіденційної інформації особистого характеру, що вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконне ознайомлення з якою може завдати шкоду інтересам її власника (володаря), внаслідок чого доступ до неї обмежений відповідно до положень законодавства України, і за несанкціоноване порушення конфіденційності якої встановлена кримінальна відповідальність;

– обґрунтовано позицію, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 163 КК, може полягати як у вчиненні дії, так і у бездіяльності, що дозволило сформулювати поняття порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції, під яким необхідно розуміти не тільки сам факт незаконного ознайомлення зі змістом зазначеної кореспонденції, але й діяння, що дозволяють це безперешкодно зробити;

– доведено, що поряд із службовою особою суб'єктом злочину, передбаченого ч. 2 ст. 163 КК, може бути й особа, що має доступ до кореспонденції у зв'язку з виконанням професійних обов'язків;

удосконалено:

– положення про визнання безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 163 КК, суспільних відносин, які забезпечують безперешкодну реалізацію конституційного права людини на таємницю її листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, і на підставі аналізу структурних елементів даних відносин визначено механізм заподіяння шкоди цим суспільним відносинам; та встановлено, що предметом злочинного впливу, у даному випадку, виступає соціальний зв'язок (зміст відносин);

– положення щодо змісту інтелектуальної та вольової ознак прямого умислу при вчиненні порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а також обґрунтовано необхідність врахування мотиву та мети цього злочину;

дістало подальший розвиток:

– характеристика тенденцій правового регулювання охорони права на таємницю кореспонденції у законодавстві зарубіжних країн, міжнародно-правових актах та практиці Європейського суду з прав людини, на підставі чого встановлено невідповідність національного законодавства міжнародним стандартам щодо підстав обмеження права на таємницю кореспонденції;

– положення про особливості кваліфікації порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та відмежування цього злочину від суміжних;

– обґрунтування авторської редакції норми, передбаченої ч. 2 ст. 163 КК.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що викладені в дослідженні висновки та пропозиції можуть використовуватися:

– у науково-дослідній сфері – як основа для подальшої теоретичної розробки питань про кримінально-правову охорону окремих конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції;

– у правотворчій сфері – при опрацюванні пропозицій щодо змін та доповнень до КК з метою його подальшого вдосконалення щодо кримінально-правової охорони конституційних прав і свобод людини і громадянина, зокрема, права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції;

– у правозастосовчій діяльності – як наукове тлумачення ст. 163 КК та рекомендації щодо кваліфікації цього та суміжних злочинів (акт впровадження результатів дослідження в практичну діяльність прокуратури м. Харкова від 15 грудня 2010 року);

– у навчальному процесі – при викладенні курсу Особливої частини кримінального права України, при підготовці навчальної, науково-практичної та методичної літератури, в науково-дослідній роботі курсантів та студентів (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в навчальний процес Харківського національного університету внутрішніх справ від 12 січня 2011 року).

Апробація результатів дисертації. Результати дисертаційного дослідження розглядалися на засіданнях кафедри кримінального права та кримінології Харківського національного університету внутрішніх справ, були використані в навчальному процесі та при підготовці підручника «Кримінальне право України. Особлива частина». Висновки, основні положення та пропозиції доповідалися автором на науково-практичних конференціях, у тому числі міжнародних:

«Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених» (м. Харків, 2004-2007 рр.), «Держава і право: проблеми становлення і стратегія розвитку» (м. Суми, 17-18 травня 2008 р.), «Від громадянського суспільства – до правової держави» (м. Харків, 24 квітня 2009 р.), «Дізнання та судове слідство в органах внутрішніх справ: сучасний стан та шляхи удосконалення» (м. Харків, 22 жовтня 2010 р.).

Публікації. За матеріалами дисертаційного дослідження опубліковано чотири наукові статті у фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України, та сім тез наукових доповідей на конференціях і семінарах.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 215 сторінок, з них основного тексту – 190 сторінок. Список використаних джерел складається з 223 найменувань і займає 22 сторінки. Додатки займають 3 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертації, визначаються її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, мета і завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукова новизна та практичне значення одержаних результатів, апробація результатів дисертації та публікації.

Розділ 1 «Соціальна обумовленість та розвиток законодавства про охорону права на таємницю кореспонденції» містить три підрозділи.

У **підрозділі 1.1. «Історія та розвиток кримінального законодавства про охорону права на таємницю кореспонденції»** проведено історико-правовий аналіз кримінально-правової охорони таємниці кореспонденції та встановлено, що вітчизняне кримінальне законодавство про охорону приватних таємниць веде свою історію з другої половини XIX століття, коли вперше в нормах Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, та Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року була встановлена кримінальна відповідальність за порушення таємниці листування та інші діяння подібного роду. Ці норми майже дослівно відтворювалися й у подальших редакціях Уложення. Законодавець того часу визнавав розголошення більш суспільно небезпечним діянням, ніж розкриття або тільки ознайомлення з відомостями, які містилися у чужій кореспонденції. Крім того, суб'єктом таких діянь могла бути будь-яка особа, тобто, говорячи мовою сучасної науки кримінального права, – суб'єкт цього злочину загальний. Проте, у випадках, коли такі дії скоювалися службовцями поштової, телеграфної або радіотелеграфної установи, вчинене кваліфікувалося як злочин по службі (за ст. 653 або за ст. 680), що, у свою чергу, передбачало більш суворі заходи кримінально-правового впливу. На думку дисертанта, таке

встановлення диференційованої відповідальності службовців та інших осіб було вдалим рішенням законодавця того часу щодо забезпечення найбільш повного захисту права на таємницю поштової кореспонденції.

Прийняті в постреволюційний період перші Кримінальні кодекси УСРР 1922 та 1927 рр. цілком відповідали духу часу в плані кримінально-правового захисту особистих прав людини і не визнавали об'єктом кримінально-правової охорони ані відомості, що складають особисту або сімейну таємницю, ані відомості, що складають таємницю кореспонденції.

Принциповою зміною в кримінально-правовій охороні таємниці кореспонденції, пов'язаною з процесами деякої демократизації в радянському суспільстві 60-х років, стало визнання об'єктом кримінально-правової охорони принаймні частини відомостей, що відносилися до особистого життя людини, а саме відомостей, які складали таємницю листування, телефонних розмов і телеграфних повідомлень. До моменту прийняття Кримінального кодексу 2001 року у кримінальному законодавстві України склалася досить розгорнута система норм про відповідальність за посягання на права і свободи громадян, проголошені Конституцією України 1996 року.

У *підрозділі 1.2. «Кримінально-правова охорона права на таємницю кореспонденції за законодавством зарубіжних країн»* проведено аналіз кримінального законодавства колишніх радянських республік та чинного кримінального законодавства всіх пострадянських країн, а також законодавства окремих закордонних держав.

Дисертант акцентує увагу, що на відміну від кримінального законодавства України, така кваліфікуюча ознака, як порушення таємниці кореспонденції, вчинене щодо державних чи громадських діячів, не передбачається в жодному з кримінальних кодексів країн СНД та Балтії. Зроблено висновок, що з розпадом СРСР під час прийняття нових Кримінальних кодексів у колишніх республіках визначилися дві різні тенденції щодо питання кримінально-правової охорони права на таємницю кореспонденції. Перша: зберігаючи наступність попередніх кодексів, нові закони про кримінальну відповідальність Республіки Казахстан (ст. 143), Киргизької Республіки (ст. 136) та Республіки Таджикистан (ст. 146) не відмовилися від запозичення відповідних норм із кримінального кодексу Російської Федерації, тому ці норми є повністю ідентичними статті 138 КК РФ. Друга тенденція проявилась у відносній самостійності формулювання відповідного складу злочину. До цієї групи варто віднести кримінальні кодекси всіх інших країн СНД та Балтії, крім вже зазначених у першій групі.

На відміну від радянських республік і пострадянських країн кримінальне законодавство зарубіжних країн щодо відповідальності за посягання на недоторканність таємниці кореспонденції розвивалося своїм, особливим шляхом. На підставі порівняльного аналізу законодавства зарубіжних країн було зроблено висновок, що право на таємницю кореспонденції у більшості

держав має конституційну основу, тому кримінально-правовій охороні цього права приділяється суттєва увага.

У підрозділі 1.3. *«Правові підстави обмеження права на таємницю кореспонденції»* зазначається, що важливе значення для розуміння захисту та підстав обмеження права на таємницю кореспонденції мають положення міжнародно-правових актів щодо захисту прав людини та відповідні рішення Європейського Суду з прав людини, юрисдикцію яких визнає Україна. Однак, проведений дисертантом аналіз законодавства України дає підстави для висновку про те, що на сьогодні відповідні правові норми ще недостатньо регулюють як межі втручання держави в реалізацію людиною своїх конституційних прав, так і процесуальні питання, пов'язані з таким втручанням.

Автор підкреслює, що у законодавстві зарубіжних країн також існують певні обмеження на таємницю кореспонденції, проте, законодавець цих держав прагне знайти компроміс між реалізацією даного права і державними інтересами, а також захистити від небезпеки розголошення державну чи військову таємницю. У таких країнах, як правило, створюється особливий судовий орган, який здійснює контроль за діяльністю органів безпеки, виступає гарантом захисту прав та свобод громадян і, в той же час, забезпечує охорону державних інтересів.

Розділ 2 «Кримінально-правова характеристика порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» складається з двох підрозділів та чотирьох пунктів.

У підрозділі 2.1. *«Об'єктивні ознаки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер»*, який складається з двох пунктів, розглядаються теоретичні проблеми, пов'язані з визначенням змісту об'єкта, предмета та об'єктивної сторони злочину.

У пункті 2.1.1. *«Об'єкт та предмет злочину»* на підставі аналізу різних наукових поглядів і підходів до визначення об'єкта злочину, дисертант визнає безпосереднім об'єктом злочину, що передбачений ст. 163 КК, суспільні відносини, які забезпечують безперешкодну реалізацію конституційного права людини на таємницю її листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, проводить аналіз їх структурних елементів та розкриває механізм заподіяння шкоди зазначеним суспільним відносинам.

Зокрема, зауважується на тому, що суб'єктами цих відносин виступають лише конкретні фізичні особи. Суспільні відносини виникають з приводу конфіденційної інформації, яка є особистою таємницею конкретної фізичної особи – одного із суб'єктів цих суспільних відносин. Така інформація передається чи вже була передана за допомогою засобів зв'язку або через комп'ютер від одного суб'єкта суспільних відносин до іншого і в структурі розглядуваних суспільних відносин виступає їх предметом. Змістом суспільних відносин є діяльність фізичної

особи щодо реалізації свого конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах виконання іншими особами, які не виступають учасниками цих відносин, обов'язку не порушувати визначене право. Установлено, що предметом злочинного посягання, тобто тим елементом суспільних відносин, що піддається безпосередньому впливу і якому, у першу чергу, заподіюється шкода, виступає соціальний зв'язок (зміст відносин).

Дисертант доводить, що конфіденційна інформація, яка вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер, складає зміст таємниці кореспонденції, тому її необхідно визнавати не лише предметом суспільних відносин (структурним елементом об'єкту злочину), а й предметом злочину, як самостійну обов'язкову ознаку передбаченого ст. 163 КК складу злочину, оскільки саме з цією інформацією пов'язано вчинення протиправних діянь, що зазначені у статті. Таємницю кореспонденції пропонується розуміти як конфіденційну інформацію особистого характеру, що вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконне ознайомлення з якою може завдати шкоду інтересам її власника (володаря), внаслідок чого доступ до неї обмежений відповідно до положень законодавства України, і за несанкціоноване порушення конфіденційності якої встановлена кримінальна відповідальність.

У **пункті 2.1.2. «Об'єктивна сторона злочину»** конкретизовано об'єктивну сторону складу злочину, що передбачений ст. 163 КК. Зокрема, доводиться, що об'єктивна сторона даного злочину може полягати як у вчиненні незаконної дії, так і у бездіяльності. Обґрунтовується позиція, відповідно до якої діяння щодо вилучення або отримання в інший спосіб кореспонденції, її розкриття, підключення до мережі зв'язку, а також запис або інше фіксування інформації виступають складовою об'єктивної сторони порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Таким чином, під порушенням таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції пропонується розуміти не тільки сам факт незаконного ознайомлення зі змістом зазначеної кореспонденції, але й діяння, що дозволяють це безперешкодно зробити. Проте, зауважується, якщо подальшого ознайомлення зі змістом кореспонденції не відбулося, то вчинення таких діянь може бути кваліфіковано лише як замах на вчинення злочину, передбаченого ст. 163 КК, за умови, що при цьому злочин не було доведено до кінця з причин, які не залежали від волі винного.

Автор дисертації дійшов висновку, що інші дії, які полягають у подальшому розголошенні, опублікуванні, використанні інформації, отриманої внаслідок незаконного ознайомлення з нею, є більш суспільно небезпечними, і тому виходять за рамки об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК. Таким чином, даний злочин вважається закінченим з моменту фактичного ознайомлення зі змістом листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер.

У підрозділі 2.2. «Суб'єктивні ознаки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер», який складається з двох пунктів, розглядаються ознаки суб'єкта та суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ст. 163 КК.

У пункті 2.2.1. «Суб'єкт злочину» проведено аналіз обов'язкових ознак суб'єкта злочину, передбаченого ч. 1 ст. 163 КК, та з'ясовано, що ним є загальний суб'єкт, тобто фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. Також доведено, що у випадках, передбачених ч. 2 ст. 163 КК, цей злочин може вчинюватися загальним суб'єктом із додатковими ознаками – службовою особою з використанням службового становища або особою, яка має доступ до кореспонденції у зв'язку з виконанням професійних обов'язків.

У пункті 2.2.2. «Суб'єктивна сторона злочину» дістали подальшого розвитку положення щодо суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК. Зокрема, підкреслюється, що суб'єктивна сторона цього складу злочину характеризується лише однією обов'язковою ознакою – виною у формі прямого умислу, яка визначається психічним ставленням суб'єкта лише до самого суспільно небезпечного діяння. У даному випадку визначення психічного ставлення до суспільно небезпечних наслідків не вимагається, проте, у випадках коли такі наслідки настають, вони підлягають обов'язковому встановленню, оскільки мають юридичне значення, наприклад, при застосуванні положень п. 5 ч. 1 ст. 67 КК або для більш точної та повної кваліфікації вчиненого. Дисертант детально розкриває зміст інтелектуальної та вольової ознак прямого умислу.

Звертається увага на те, що мотив та мета злочину не входять до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК, ані в якості обов'язкових, ані в якості кваліфікуючих ознак. Це означає, що вони можуть бути різними і не впливають на кваліфікацію цього злочину. Разом з тим, їх встановлення має важливе значення для повної характеристики суб'єктивного ставлення винного до вчинюваних діянь, а також для вирішення питань про співвідношення з іншими злочинами та правильної кваліфікації вчиненого.

Розділ 3 «Спеціальні питання кваліфікації порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» складається з двох підрозділів.

У підрозділі 3.1. «Кваліфікуючі ознаки порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер» зазначається, що ч. 2 ст. 163 КК потребує суттєвого вдосконалення. Оскільки об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 163 КК, може полягати як у вчиненні незаконної дії, так і у бездіяльності, у ч. 2 ст. 163 КК словосполучення «Ті самі дії, ...» необхідно замінити на «Ті самі діяння, ...».

Обґрунтовується позиція, що порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, вчинене щодо державних чи громадських діячів, повинно визнаватися кваліфікуючою ознакою лише у тому випадку, коли такий злочин вчинено у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, тому пропонується внести зміни до ч. 2 ст. 163 КК і доповнити її словами: «... у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю ...».

Зазначається, що у деяких випадках вчинення злочину, передбаченого ст. 163 КК, полегшується обумовленими професійним становищем додатковими можливостями, які дозволяють певним особам ознайомлюватися, причому у більшості випадків безперешкодно, зі змістом листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції, а тому повинно тягнути більш сувору відповідальність. У зв'язку з цим, пропонується ч. 2 ст. 163 КК після слів «... вчинені службовою особою ...» доповнити словами «... з використанням службового становища, або особою, що має доступ до кореспонденції у зв'язку з виконанням професійних обов'язків...».

У *підрозділі 3.2. «Особливості кваліфікації та відмежування порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, від суміжних складів злочинів»* дістали подальший розвиток основні теоретичні положення про особливості кваліфікації порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції та відмежування цього злочину від суміжних складів.

Зокрема, зауважується, що порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, в певних випадках виступає в якості спеціальної норми і потребує самостійного застосування. В інших випадках, порушення таємниці кореспонденції виступає у якості складової частини об'єктивної сторони більш тяжких злочинів, отже, охоплюється іншими нормами закону про кримінальну відповідальність та не потребує додаткової кваліфікації за ст. 163 КК. Поряд з цим зазначається, що порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції також може виступати в якості підготовчих діянь до вчинення інших злочинів, що, у свою чергу, вимагає кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 КК та відповідними статтями кримінального закону, які передбачають відповідальність за подальше незаконне використання зібраної інформації, наприклад, за ст. 344 КК.

Підкреслюється, що настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, не входить до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК. Отже, у випадках, коли зазначені

наслідки настають, є підстави для остаточної кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених, наприклад, ч. 2 ст. 163 та відповідними частинами ст. 364 або ст. 365 КК.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано нове вирішення наукового завдання, що полягає у всебічному дослідженні кримінально-правової охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, за кримінальним законодавством України та деяких зарубіжних держав. На підставі здійсненого аналізу отримано нові науково обґрунтовані висновки та пропозиції щодо відповідних положень КК України та практики його застосування, зокрема:

1. Вітчизняне кримінальне законодавство про охорону приватних таємниць веде свою історію з другої половини XIX століття, коли вперше в нормах Статуту про покарання, що накладаються мировими суддями, та Уложення про покарання кримінальні і виправні 1845 року була встановлена кримінальна відповідальність за порушення таємниці листування та інші подібного роду діяння. У постреволуційний період перші Кримінальні кодекси УСРР 1922 та 1927 рр. не визнавали відомості, що складають особисту та сімейну таємницю або таємницю кореспонденції, об'єктом кримінально-правової охорони. Принципові зміни відбулись в 60-тих роках минулого століття, коли об'єктом кримінально-правової охорони була визнана принаймні частина відомостей, що відносилася до особистого життя людини. До моменту прийняття Кримінального кодексу 2001 року у кримінальному законодавстві України вже склалася досить розгорнута система норм про відповідальність за посягання на права і свободи громадян.

2. У багатьох державах світу таємниця міжособистісних комунікацій, що складає основу приватного життя громадян, охороняється законом, у тому числі й кримінальним. Разом з цим, існують певні обмеження на таємницю листування, телефонних розмов, поштових, телеграфних та інших повідомлень. Проте, законодавець розвинених країн прагне знайти компроміс між реалізацією даного права і державними інтересами, а також захистити від небезпеки розголошення державну чи військову таємницю.

3. Конституційні норми визначають вичерпний перелік підстав для втручання в право на приватність і умови для такого втручання. Проте, залишається багато невідповідностей галузевих норм права вимогам Конституції України. Крім того, вітчизняне законодавство не узгоджено з міжнародними стандартами, є суперечливим та не відповідає поняттю «відповідно до закону» в розумінні практики Європейського суду з прав людини.

4. Безпосереднім об'єктом злочину, передбаченого ст. 163 КК, є суспільні відносини, що забезпечують безперешкодну реалізацію конституційного права людини на таємницю її листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. Суб'єктами цих відносин

виступають лише конкретні фізичні особи. Змістом цих відносин є діяльність фізичної особи щодо реалізації свого конституційного права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції в умовах виконання іншими особами, які не виступають учасниками цих відносин, обов'язку не порушувати визначене право.

5. Предметом злочину, передбаченого ст. 163 КК, є таємниця кореспонденції, яку необхідно розуміти як конфіденційну інформацію особистого характеру, що вже передана чи лише передається засобами зв'язку або через комп'ютер, незаконне ознайомлення з якою може завдати шкоду інтересам її власника (володаря), внаслідок чого доступ до неї обмежений відповідно до положень законодавства України, і за несанкціоноване порушення конфіденційності якої встановлена кримінальна відповідальність.

6. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 163 КК, полягає як у вчиненні незаконної дії, так і у бездіяльності; порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної або іншої кореспонденції полягає у незаконному ознайомленні з відомостями та повідомленнями осіб, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер; всі ж інші дії (розголошення, опублікування, використання інформації) є більш суспільно небезпечними, і тому виходять за рамки об'єктивної сторони даного складу злочину. Діяння щодо вилучення або отримання в інший спосіб кореспонденції, її розкриття, підключення до мережі зв'язку, а також запис або інше фіксування інформації, виступають складовою об'єктивної сторони порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, і не потребують додаткової кваліфікації.

7. Суб'єктом злочину, передбаченого ч. 1 ст. 163 КК, є загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка досягла 16-річного віку. У тому ж разі, коли на певну особу покладений спеціальний обов'язок зберігати таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, однак вона вчиняє таке порушення, її дії необхідно визнавати більш суспільно небезпечними і кваліфікувати за ч. 2 ст. 163 КК. У випадках, передбачених ч. 2 ст. 163 КК, цей злочин може вчинюватися загальним суб'єктом із додатковими ознаками – службовою особою з використанням службового становища або особою, яка має доступ до кореспонденції у зв'язку з виконанням професійних обов'язків.

8. Суб'єктивна сторона складу порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер (ст. 163 КК) характеризується лише однією обов'язковою ознакою – виною у формі прямого умислу. Інтелектуальна ознака прямого умислу полягає в усвідомленні особою фактичної сторони свого діяння, зокрема того, що вона незаконно порушує таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Крім того, винна особа також повинна усвідомлювати й соціальне значення таких

діянь, а саме те, що своїми діяннями вона порушує право іншої фізичної особи на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції, а тим самим заподіює або може заподіяти істотну шкоду потерпілій особі. Вольова ознака прямого умислу при вчиненні злочину, що розглядається, полягає у бажанні винної особи вчинити хоча б одне з діянь, передбачених ст. 163 КК.

9. Мотив та мета злочину не входять до суб'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 163 КК, ані в якості обов'язкових, ані в якості кваліфікуючих ознак. Разом з тим, їх встановлення має важливе значення для повної характеристики суб'єктивного ставлення винного до вчинюваних діянь, а також для вирішення питань про співвідношення з іншими злочинами та правильної кваліфікації вчиненого.

10. Порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер, у певних випадках виступає в якості спеціальної норми і потребує самостійного застосування. В інших випадках, воно виступає в якості складової частини об'єктивної сторони більш тяжких злочинів, отже, охоплюється іншими нормами закону про кримінальну відповідальність та не потребує додаткової кваліфікації за ст. 163 КК. Крім того, ці діяння можуть виступати в якості підготовчих до вчинення інших злочинів, що, у свою чергу, вимагає кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених ст. 163 КК та відповідними статтями кримінального закону, що передбачають відповідальність за подальше незаконне використання зібраної інформації.

11. Настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді істотної шкоди охоронюваним законом правам, свободам та інтересам окремих громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, не входить до обов'язкових ознак об'єктивної сторони складу злочину, що передбачений ст. 163 КК. У випадках, коли зазначені наслідки настають, є підстави для кваліфікації вчиненого за сукупністю злочинів, передбачених, наприклад, ч. 2 ст. 163 та відповідними частинами ст. 364 або ст. 365 КК.

12. Запропоновано нову редакцію ч. 2 ст. 163 КК: «Ті самі діяння, вчинені щодо державних чи громадських діячів у зв'язку з їх державною чи громадською діяльністю, або вчинені службовою особою з використанням службового становища, або особою, що має доступ до кореспонденції у зв'язку з виконанням професійних обов'язків, – караються ...».

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ:

1. Кондратов, Д. Ю. Предмет злочину, передбаченого статтею 163 КК України / Д. Ю. Кондратов // Право і безпека. – 2005. – Т. 4. – № 1. – С. 65-67.

2. Кондратов, Д. Ю. Поняття таємниці особистої кореспонденції в кримінальному праві / Д. Ю. Кондратов // Вісник Луганської академії внутрішніх справ МВС імені 10-річчя незалежності України. Науково-теоретичний журнал. – 2005. – Вип. 3. – С. 113-120.
3. Кондратов, Д. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці особистої кореспонденції (історичний аспект) / Д. Ю. Кондратов // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. Збірник наукових праць. – 2006. – Вип. 1. – С. 30-36.
4. Кондратов, Д. Ю. Порухення таємниці кореспонденції (коментар до статті 163 КК України) / Д. Ю. Кондратов // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 1 (48). – С. 71-79.
5. Кондратов, Д. Ю. Право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції за законодавством України / Д. Ю. Кондратов // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : Збірка наукових праць. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. – С. 68-71.
6. Кондратов, Д. Ю. Щодо поняття таємниці особистої кореспонденції / Д. Ю. Кондратов // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : Збірка наукових праць. – Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2005. – С. 210-213.
7. Кондратов, Д. Ю. Захист права на таємницю особистої кореспонденції та підстави обмеження цього права за законодавством Сполучених Штатів Америки / Д. Ю. Кондратов // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених : Збірка наукових праць. – Харків : Вид-во Харківського нац. ун-ту внутр. справ, 2006. – С. 173-177.
8. Кондратов, Д. Ю. Деякі питання кваліфікації порушення таємниці кореспонденції / Д. Ю. Кондратов // Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих вчених : Матеріали науково-практичної конференції (Харків, 25 травня 2007 р.). – Харків : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2007. – С. 14-17.
9. Кондратов, Д. Ю. Кримінальна відповідальність за порушення таємниці кореспонденції : порівняльний аналіз законодавства України та інших пострадянських країн / Д. Ю. Кондратов // Держава і право : проблеми становлення і стратегія розвитку. Частина І. – Суми, видавничо-виробниче підприємство «Мрія-1», ТОВ 2008. – С. 156-160.
10. Кондратов, Д. Ю. Форми порушення таємниці особистої кореспонденції (ст. 163 КК України) / Д. Ю. Кондратов // Від громадянського суспільства – до правової держави : Тези доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 24 квітня 2009 р.). – Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2009. – С. 316-318.
11. Кондратов, Д. Ю. Обмеження права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції за законодавством України / Д. Ю. Кондратов // Дізнання та

судове слідство в органах внутрішніх справ : сучасний стан та шляхи удосконалення : матеріали наук.-практ. конференції. – Х. : Вид-во Харк. нац. ун-ту внутр. справ, 2010. – С. 167-169.

АНОТАЦІЇ

Кондратов Д. Ю. Кримінально-правова охорона таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. – *Рукопис.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. – Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2011.

Дисертацію присвячено комплексному дослідженню проблем кримінально-правової охорони таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер. Досліджується історія та розвиток національного кримінального законодавства, а також законодавства деяких зарубіжних країн щодо охорони права на таємницю кореспонденції. Проведено аналіз відповідності зарубіжного та національного законодавства щодо правових підстав обмеження права на таємницю кореспонденції виробленим Європейським Судом з прав людини принципам обмеження цього права. Особливу увагу приділено кримінально-правовій характеристиці об'єктивних та суб'єктивних ознак складу злочину, передбаченого ст. 163 КК, його кваліфікуючим ознакам, окремим питанням кваліфікації та відмежування порушення таємниці листування, телефонних розмов, телеграфної чи іншої кореспонденції, що передаються засобами зв'язку або через комп'ютер від суміжних складів злочинів. Запропоновані рекомендації щодо удосконалення ст. 163 КК.

Ключові слова: кримінально-правова охорона таємниць, права людини, таємниця листування, таємниця телефонних розмов, таємниця телеграфних повідомлень, таємниця кореспонденції, особиста таємниця, конфіденційна інформація, засоби зв'язку.

Кондратов Д. Ю. Уголовно-правовая охрана тайны переписки, телефонных разговоров, телеграфной или иной корреспонденции, передаваемой средствами связи или через компьютер. – *Рукопись.*

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.08 – уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право. – Харьковский национальный университет внутренних дел. – Харьков, 2011.

Диссертация посвящена комплексному исследованию проблем уголовно-правовой охраны тайны переписки, телефонных разговоров, телеграфной или иной корреспонденции, передаваемой средствами связи либо через компьютер.

Исследуется история и развитие национального уголовного законодательства, а также законодательства некоторых зарубежных стран по охране права на тайну корреспонденции. Проведен анализ соответствия зарубежного и национального законодательства относительно правовых оснований ограничения права на тайну корреспонденции выработанным Европейским Судом по правам человека принципам ограничения этого права.

Непосредственным объектом рассматриваемого преступления признаются общественные отношения, обеспечивающие беспрепятственную реализацию конституционного права человека на тайну переписки, телефонных разговоров, телеграфной и иной корреспонденции. Проводится анализ структурных элементов и раскрывается механизм причинения вреда указанным общественным отношениям.

Конкретизирована объективная сторона состава преступления, предусмотренного ст. 163 УК Украины. В частности, доказано, что объективная сторона данного преступления может выражаться как в совершении незаконного действия, так и в бездействии.

Установлено, что субъектом преступления, предусмотренного ч. 1 ст. 163 УК, является общий субъект – физическое вменяемое лицо, достигшее 16-летнего возраста. Также доказано, что в случаях, предусмотренных ч. 2 ст. 163 УК, это преступление совершается общим субъектом с дополнительными признаками, а именно должностным лицом с использованием служебного положения или лицом, имеющим доступ к корреспонденции в связи с выполнением профессиональных обязанностей.

Получили дальнейшее развитие положения о субъективной стороне состава преступления, предусмотренного ст. 163 УК Украины. В частности, детально раскрывается содержание интеллектуального и волевого признаков прямого умысла при совершении данного преступления.

Опираясь на разработанные наукой уголовного права и судебной практикой правила квалификации преступных деяний, освещены проблемные вопросы квалификации и отграничения нарушения тайны переписки, телефонных разговоров, телеграфной или иной корреспонденции, передаваемой средствами связи либо через компьютер, от смежных составов преступлений. Сформулирован ряд конкретных предложений и рекомендаций, направленных на усовершенствование ст. 163 УК Украины.

Ключевые слова: уголовно-правовая охрана тайн, права человека, тайна переписки, тайна телефонных разговоров, тайна телеграфных сообщений, тайна корреспонденции, личная тайна, конфиденциальная информация, средства связи.

Kondratov D.Y. Criminal-legal protection of privacy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other types of correspondence transmitted via communication means or computer. – *Manuscript.*

Thesis for a Candidate Degree in Law, Speciality 12.00.08. – Criminal Law and Criminology; Penitentiary Law. – Kharkiv National University of Internal Affairs. – Kharkiv, 2011.

The paper deals with the issues of criminal-legal protection of private correspondence, telephone conversations, telegraph and other types of correspondence transmitted via communication means or computer. History and genesis of national criminal law as well as law of some foreign countries concerning protection of the right to privacy of correspondence are scrutinized. The analysis of conformity of foreign and national legislation concerning legal grounds of restriction of the right to privacy of correspondence produced by the European Court of Human Rights to the principles of limitation of this right is performed. Special attention is paid to the analysis of objective and subjective features of the formal components of the crime provided by Article 163 of the Criminal Code of Ukraine, qualifying features for this crime, certain issues of qualification and separation of violation of privacy of correspondence, telephone conversations, telegraph and other types of correspondence transmitted via communication means or computer from related criminal offenses. Suggestions directed at the perfection of Art. 163 of the Criminal Code of Ukraine are made.

Keywords: criminal-legal protection of privacy, human rights and privacy of correspondence, telephone conversations privacy, privacy of telegraph communication, privacy of correspondence, personal privacy, confidential information, communication means.

Підп. до друку 12.04.2011 р. Папір офсетний. Друк офсетний.

Формат 60x84/16. Умов.друк.арк. 0,9. Обл.-вид. арк 0,9.

Тираж 100 прим.

Друкарня Харківського національного університету внутрішніх справ

61080, м. Харків, пр-т 50-річчя СРСР, 27.